

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата філософських наук, доцента Осадчої Лариси Василівни на дисертаційне дослідження Лазаревої Валентини Тимофіївни «Соціотворчий потенціал філософських поглядів Пантелеймона Куліша», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Зважаючи на загальну політичну, соціальну ситуацію у країні, коли зимові події на майдані принципово змінили громадський окомір, нагальною є потреба з'ясування майбутнього історичного шляху України. Проведення ретроспективного аналізу соціальнофілософської думки громадських діячів минулого як ніколи на часі. Запропоноване дисертаційне дослідження виконане у відділі соціальних проблем вищої освіти і виховання студентської молоді Інституту вищої освіти НАПН України в рамках науково-дослідної теми «Вища освіта як фактор подолання ціннісного розколу в Україні» (державна реєстрація № 0112U002215).

Загальна панорама культуротворчого процесу в Україні є нині настільки багатовекторною, а критично-теоретичні підходи – поліпарадигмальними, що складається парадоксальна в науці ситуація: кількість наукових праць з даної проблематики тільки ускладнює її розуміння. З огляду на вище зазначене варто відзначити дослідницьку сміливість дисертантки, котра здійснила спробу поглянути на «старі питання» по-новому.

Дослідниця окреслила хронологічно-теоретичні рамки аналізованого об'єкту – філософських поглядів Пантелеймона Куліша, – вказавши на впливи європейського романтизму з його схильністю переоцінювати роль історичного компоненту у житті соціальних спільнот. Варто віддати належне теоретичним здобуткам Пантелеймона Куліша як історика-пошуковця, на що вказували його наступники – М. Грушевський, Д. Чижевський та ін. Окреслення ж його соціальнофілософських та політичних позицій є справою непростюю, бо спостерігається їх темпоральна мінливість. Пантелеймон Олександрович, на що влучно звернула увагу В. Т. Лазарева, займався самоосвітою протягом усього життя, збагачуючи аргументативний арсенал власних світоглядних позицій,

тому його погляди у різні періоди життя коливалися від аристократизму та елітизму до народництва та хуторянства. Різномановною була також науково-аналітична та літературно-публіцистична діяльність аналізованої персоналії. Перед дисертанткою було висунуте непросте завдання: систематизувати та структурувати потік теоретичних надбань Пантелеймона Куліша з розрізі інклюзивному (з огляду на тогочасні ідеологічні та теоретично-методологічні можливості) та ексклюзивному (в контексті сучасних соціально-філософських обріїв).

З огляду на потребу цих двох оціночних перспектив і можна типологізувати сформульовані дослідницею завдання як ретроспективні та рецептивні. Перші слугують меті проаналізувати передумови формування і особливості розвитку світогляду П. Куліша; узагальнити ідейно-тематичні пріоритети світоглядної парадигми П. Куліша. Другі, рецептивні, можуть посприяти включенню наявних кулішевих розробок у парадигму нового національного буття українського народу. До них варто віднести наступні сформульовані дослідницею завдання: окреслити змістовні параметри, якими П. Куліш наділяв етнос як культурно-цивілізаційний феномен; систематизувати квінтесенцію філософських поглядів П. Куліша щодо реалізації соціокультурного потенціалу українського суспільства у контексті як конкретно-історичних можливостей, так і трансісторичних перспектив.

Саме рецептивний підхід і складає ключову новизну пропонованого дослідження, оскільки показує шляхи переведення теоретичних розробок у державотворчий досвід сучасної України.

Разом з тим пропонована робота не позбавлена ряду суттєвих недоліків.

1. Дещо необґрунтованим видається використання В. Т. Лазаревою такого соціальнофілософських поняття, як «культурно-цивілізаційний феномен» (ст. 6), якщо в роботі немає посилань на жодного представника цивілізаційного підходу. З іншого боку, розглядаючи саме етнос як культурно-цивілізаційний феномен, проглядається деяка теоретична суперечність із потрактуванням таких атрибутів цивілізації, як нормативність, інституційність, прагматичність. А отже, логічно відносити

саме державу до об'єму поняття цивілізації. Етнічність як неструктурована, однак стійка підстава колективної ідентичності більше стосується феномену культури, а не цивілізації.

2. Невиправданим й подекуди недоречним є використання поняття трансісторії (ст. 6, 158). Найпоширеніші його конотації пов'язані з процесом виведення історії в надісторію завдяки її міфологізації. Яскравими зразками трансісторичних проектів є пропаганда комуністичної доба Марксом, Третього рейху – Гітлером тощо. У роботах Пантелеймона Куліша ми не знаходимо скільки-небудь цілісної філософсько-історичної концепції. Натомість він здійснював конкретно історичні розвідки, збагачуючи історичну науку описовим, а не теоретично-методологічним матеріалом.
3. Дещо непослідовною видається позиція дослідниці, коли вона оцінює класово-ідеологічну настанову Пантелеймона Куліша то як аристократа й елітариста, то як «хуторянина» й народника. Варто було б розмежувати сфери його ідеологічно-політичної та художньо-літературної ідентичності.
4. Недостатньо обґрунтованим нам видається застосування класового підходу до потрактування біографічних аспектів як таких, що детермінували вектор теоретичних здобутків П. Куліша, на що вказує В. Т. Лазарева на ст. 37: «Принцип зведення соціального до класового спрямований на розкриття соціокультурної, соціально-класової обумовленості індивідуальної свідомості та її впливу на зміст суджень, що висловлюються або матеріалізуються на папері... В основі цього аналізу лежать принципи зведення індивідуального до соціального, соціального до класового, класового до матеріального». Біографічний метод виник як опозиція до соціально-класового, де нівелюється емотивна складова людської самості, а тому більш суголосним науковій біографістиці є психоаналітичний підхід, жоден з представників якого не фігурує у методологічному розділі пропонованого дослідження.
5. Винесене у назву роботи поняття «соціотворчий потенціал» не обґрунтовується однозначно, його змістовне навантаження відчувається іманентно, однак дослідниця не проводить чітких контекстуальних

конотацій. На нашу думку, дослідження збагатилося б у випадку звернення до проблеми потрактування феномену «соціального», «типів соціальності», «етнічної ідентичності», щоб надати феномену українського етносу конкретної типологічної визначеності, зокрема й у поглядах Пантелеймона Куліша.

6. В окремих випадках автор редукує спосіб аргументації спеціальності захисту до плакатного стилю, зловживає вердиктами, які не підтверджені ні інтерпретаційно, ні аналітично, ні фактографічно. Для прикладу, на с. 88 Лазарева В.Т. наполягає: «П. Куліш завжди дивився у майбутнє та бажав історичної, духовної, політичної, культурної і, нарешті, територіальної єдності для всього українського етносу, який був роз'єднаний Російською та Австро-Угорською імперіями». На чому базується така впевненість, у який спосіб П. Куліш пропонував чи намагався забезпечити єдність українства, «роз'єданого Російською та Австро-Угорською імперіями», без додаткових пояснень збагнути важко. Найбільші труднощі розуміння пов'язані з політичною складовою, адже П. Куліш повсякчас заперечував доцільність політичних методів і навіть цільових орієнтирів у контексті реалізації на практиці соціотворчого потенціалу українців.

Винесені зауваження носять уточнюючий, рекомендаційний характер, а тому дисертантці варто їх врахувати при здійсненні наступних досліджень. Робота виконана самостійно, пройшла необхідні експертні процедури, справляє позитивне враження, відповідає вимогам дисертаційного дослідження, а її авторка заслуговує присудження наукового звання «кандидата філософських наук».

Рецензент:

кандидат філософських наук,

доцент кафедри культурології

Національного педагогічного університету

імені М. П. Драгоманова

